

ҒТФХР 06.81.23

Жазира Байжанова¹, Меруерт Саринжапова²
^{1,2}Д.Н.Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университеті
Нұр-Сұлтан, Қазақстан
E-mail: ¹ zhazira79@list.ru, ² sarinzhapova@list.ru

Әмбебап дизайн принциптерін оқыту

Аңдатпа: Мақалада тек мүмкіндігі шектеулі азаматтар мен қарт адамдар үшін ғана емес, сонымен қатар халықтың барлық санаттары үшін де қолжетімді орта құру бойынша инклюзивті интерьерді ұйымдастырудағы негізгі принциптері ұсынылған. Мүмкіндігі шектеулі азаматтар үшін қол жетімді ортаны жобалау аспектілері, сондай-ақ арнайы жабдықты пайдалануды анықтайтын және негіздейтін жағдайлар зерттелген.

Түйін сөздер: инклюзивті дизайн, интерьер, принциптер, ұйымдастыру принциптері.

DOI: <https://doi.org/10.32523/2220-685X-2022-64-1-28-34>

Кіріспе. Әмбебап дизайн дегеніміз барлық адамдардың, жас пен кәрінің, қабілеті мен мүгедектерінің қажеттіліктерін қанағаттандыратын кеңістіктер құру. Бөлмелерді безендіруден бастап түстерді таңдауға дейін көптеген бөлшектер қол жетімді кеңістікті жасайды. Дизайн мүмкіндігі шектеулі адамдар үшін қол жетімділікке назар аударады, бірақ әмбебап дизайн - бұл қол жетімділік философиясы.

Бүгінгі таңда бүкіл әлем халқының 15%-ын құрайтын миллиардтан астам адам мүгедектіктің қандай да бір түрімен өмір сүреді, олардың 200 миллионға жуығы өмірлік маңызды қиындықтарға тап болады. Тіпті қарапайым тұрмыстық міндет мүмкіндігі шектеулі адамдар үшін үлкен проблема болуы

мүмкін. Күнделікті тұрмыстық міндеттерді орындау, мүмкіндігі шектеулі адамдар үшін олардың басқа адамдармен қатар қоғам өміріне қатысуын шектейтін нақты кедергілер болып табылады.

Яғни, бүгінгі таңда әлемде мүмкіндігі шектеулі адамдар мен қарт адамдар санының өсу тенденциясы байқалады. Бұл жарақаттану, апаттар, экология, денсаулық сақтау деңгейі, халықтың қартаюуы және демографиялық проблемаларға байланысты болып саналады. Осыған байланысты мемлекет пен қоғам әлеуметтік маңызы бар мәселелерді шешуге жағдай жасайтын, адамның өмір сүруіне қолайлы орта жасай отырып, осы проблемаға назар аударуы керек. Осыған байланысты «әмбебап дизайн» деген ұғым пайда болды [1].

Бұл анықтамада барлық адамдардың, соның ішінде қозғалыс, сенсорлық және ақыл-ой кемістігі бар адамдардың, жасы, бойы, салмағы әртүрлі, дене құрылысының ерекшеліктері бар, адамдардың мінез-құлқындағы әртүрлі әлеуметтік ауытқулары бар, шоғырлану деңгейі әртүрлі адамдардың ерекшеліктері ескеріліп отырады [2].

Негізгі бөлігі. Қазақстанда әмбебап дизайн енді ғана танымал бола бастады. Әмбебап дизайн мақсаты дизайн тобының шеңберін кеңейтуге арналған. Бұрын дизайнерлер объектілік ортаны жобалап, абстрактілі адамның орташа параметрлерінен құрған. Әмбебап ортаны жобалау тәсілі абстрактілі «идеалды адамның» параметрлері жасына, физикалық және ақыл-ой қабілеттеріне қарамастан нақты адамдардың сипаттамасымен алмастырылатындығымен ерекшеленеді. Осылайша, дизайнер барлығына қол жетімді кеңістікті жобалау үшін әр түрлі санаттағы адамдардың параметрлерінің жиынтығын ескеруі керек.

Дизайн бұл түрін дамытуға американдық сәулетші Рональд Манс үлкен үлес қосты. Атап айтқанда, «әмбебап дизайн» терминінің авторы болып саналады. Манс өзінің негізгі принциптерімен жасаған әмбебап дизайн орталығын құрды. Принциптеріне тоқтала кететін болсақ, негізгі жеті принциптерін атауға болады [3].

Бірінші принцип бұл пайдаланудағы теңдік принципі болып табылады. Дизайн азаматтардың барлық санаттарында заттар мен құрылғыларды пайдаланудың тең жағдайларын, ал бұл мүмкін болмаған жағдайда – баламалы заттар мен құрылғыларды жасауды қамтамасыз етуі тиіс. Дизайн әр түрлі тұтынушылар топтары үшін қол жетімді, қауіпсіз, тартымды және сенімді болуы керек, жапсырмаларды бөлектеместен немесе іліп қоймастан. Яғни,

- барлық пайдаланушыларға бірдей құралдарды, мүмкін болған кезде бірдей, ал басқа жағдайларда-балама;
- стигматизация мен сегрегациядан аулақ болыңыз;
- барлық пайдаланушыларға қауіпсіздікті қамтамасыз ету;
- дизайнды барлығына жағымды ету қажет [4].

Екінші принцип бұл пайдалану икемділік принципі болып табылады. Өнімдер көптеген артықшылықтар мен қабілеттерге сәйкес келуі керек. Дизайн ықтимал пайдалану жағдайларын таңдауды қамтамасыз етуі керек. Пайдаланушы пайдалану қарқыны мен дәлдігін толық бақылайды. Мысалы, реттелетін үстел мен орындықты оң қолмен де, сол қолмен де қолдануға болатындай етіп, олар адамның өсу мәселесін шешеді. Орнату дәрежесі пайдаланушының жеке қалауы мен таңдауы болып табылады. Яғни, пайдалану икемділігі:

- пайдаланушыларды пайдалану әдістерін таңдау мүмкіндігімен қамтамасыз ету;
- оң немесе солақай қолды екенін ескеру;
- пайдаланушыға дәлдік пен дәлдікті сақтау мүмкіндігін жеңілдету;
- пайдаланушының қарқынына бейімделін ескеру қажет.

Үшінші принцип бұл қарапайым және интуитивті пайдалану принципі болып табылады. Тәжірибе, білім, тілдік дағдылар немесе қазіргі шоғырлану деңгейіне қарамастан, өнімдер пайдаланушыларға оңай түсінікті болуы керек. Өнімді пайдалану әдеттегідей болуы керек. Дизайн соншалықты қарапайым және интуитивті болуы керек, сондықтан адамдар бұдан әрі не істеу керектігі туралы ойланудың қажеті жоқ. Яғни,

қарапайым және интуитивті принципі осы факторларды ескеруі қажет:

- дизайн пайдаланушының тәжірибесіне, біліміне, тілдік дағдыларына және шоғырлану деңгейіне қарамастан оңай қабылдануы керек;

- түсінікті ақпарат;

- дизайн қоршаған орта жағдайларына және пайдаланушының естуіне қарамастан қажетті ақпаратты тиімді беруге мүмкіндік беруі [5].

Төртінші принцип бұл қабылданатын ақпарат принципі болып табылады. Өнімнің дизайны қоршаған орта жағдайына немесе пайдаланушының сенсорлық қабілетіне қарамастан пайдаланушыға қажетті ақпаратты тиімді жеткізеді. Ақпарат пайдаланушыларға түсінуге оңай және түсінбеушілік ықтималдығын азайтатын бірнеше сигналдар (көрнекі, ауызша және тактильді) түрінде беріледі. Яғни,

- инклюзивті дизайн арқылы Тұтынушыға ақпаратты визуалды, тактильді және ауызша қабылдау әдістерін қолдана отырып, мүмкіндігінше қарапайым және түсінікті түрде хабарлау қажет;

- дизайн адамның қабылдау ерекшеліктеріне және қоршаған орта жағдайларына қарамастан ақпаратты тұтынушыға еркін жеткізуі керек;

- маңызды ақпаратты екіншісінен бөлу керек. Ережелер мен нұсқауларды түсіну процесін жеңілдету қажет;

- мүгедектігі бар адамдар пайдаланатын әртүрлі құралдар мен технологиялардың үйлесімділігін қамтамасыз ету қажет.

Бесінші принцип бұл қателіктерге жол беру принципі болып табылады. Әмбебап дизайн кездейсоқ немесе кездейсоқ әрекеттердің қауіптілігі мен жағымсыз салдарын азайтады. Өнімдер белгілі бір қателік деңгейіне ие болуы керек, бұл күтпеген әрекеттерден туындаған зиян мен жағымсыз салдарды азайту үшін жасалады. Яғни, қателіктерге жол беру принципі осы факторларды ескеруі қажет:

- дизайн барынша қауіпсіз пайдалануды көздеуі және тәуекел факторлары мен кездейсоқ әрекеттердің қауіптілігін барынша азайтуы тиіс;

- мүмкін болатын қателер мен қауіпті жағдайлар туралы ескертетін белгілердің болуын қамтамасыз ету керек;

- сыну немесе техникалық ақаулық кезінде қауіпті салдардың болмауын қамтамасыз ету қажет;

- жауапты міндеттер мен жұмыстарды орындау кезінде бейсаналық әрекеттерді жасауға жол бермеңіз.

Алтыншы принцип бұл шағын физикалық күш принципі болып есептеледі. Өнімді пайдалану тиімді және ыңғайлы болуы керек. Бір нәрсе жасау үшін ең аз физикалық күш қажет болса, соғұрлым жақсы. Шағын физикалық күш принципінің негізгі факторлары: - дизайн мүмкіндігінше тиімді және ыңғайлы болуы керек; - тұтынушы дененің ыңғайлы күйін сақтай отырып, физикалық күш-жігердің төмен деңгейін қолдануы керек; - пайдаланушы ең аз қайталанатын әрекеттерді орындауы керек және ұзақ физикалық күш жұмсамауы керек.

Жетінші принцип бұл қол жеткізу және пайдалану үшін өлшем және кеңістік принципі. Негізгі факторлары: - дизайн фигурасына, өсуіне, ұтқырлығына, әсер ету күші мен қол мөлшеріне қарамастан, барлық тұтынушыларға қол жеткізу, жақындау және пайдалану ыңғайлылығы үшін қажетті өлшем мен кеңістікті қамтамасыз етуі керек; - кез келген отыратын немесе тұратын келуші үшін негізгі элементтердің көрінуін қамтамасыз ету қажет; - көмекші немесе қажетті құралдар үшін жеткілікті орын бар қол жетімділік жағдайларын жасау қажет.

Қорытынды. Осы принциптерді ескере отырып, жағдайды, заттарды, қызметтерді жобалау және құру кезінде халықтың барлық санаттары өздерін жайлы сезінетін орта құруға болады. Бұл принциптерді қолданыстағы өнім модельдерін бағалау, дизайн процесін басқару және дизайнерлерді, сондай-ақ тұтынушыларды қарапайым өнімдердің сипаттамалары туралы оқыту үшін пайдалануға болады. Қол жетімді дизайн, ең алдымен, мүмкіндігі шектеуле адамдар үшін қолданылатын қол жетімділік кодтары мен

дизайн стандарттарының қатаң минималды талаптарына сәйкес келуі керек. Қол жетімділік кедергісіз өнімдер барлық адамдарға қол жетімді және кез-келген ерекше кедергілерсіз және негізінен сыртқы көмексіз қол жетімді болуы керек. Яғни, өнімдерді ең тәуелсіз және табиғи түрде қолдануға болатындай етіп қолданыңыз және мүмкіндігінше бейімделудің немесе мамандандырудың қажеті жоқ.

Қолданған әдебиет

1. Е. М. Давыдова, В.Ю. Радченко, О.С. Радченко. Принципы универсального дизайна как основа формирования профессиональных компетенций дизайнеров /Е.М. Давыдова, В.Ю. Радченко, О.С. Радченко // Грамота. 2016. № 4 (58): в 3-х ч. Ч. 1. С. 186-190.
2. Э.К. Наберушкина. Перспективы создания доступной среды / Э.К. Наберушкина//Вестник СГТУ, 2012. № 1 (63). Вып. 1. С. 205–208.
3. В.К. Степанов, А.С. Стариков Универсальная среда обитания. Основные принципы/Вестник МГСУ. 2012. № 9. С. 39-43
4. Принципы инклюзивного дизайна: доступность приносит пользу всем [Электронный ресурс]-URL: <https://say-hi.me/partnerskij-material/6-principov-inklyuzivnogo-dizajna-dostupnost-prinosit-polzu-vsem.html>
5. Универсальный дизайн [Электронный ресурс]-URL: <https://www.hisour.com/ru/universal-design-28121/>

Жазира Байжанова¹, Меруерт Саринжапова²

^{1,2}Евразийский национальный университет имени Л.Н.Гумилева
Нур-Султан, Казахстан

E-mail: ¹ zhazira79@list.ru , ² sarinzhapova@list.ru

Обучение принципам универсального дизайна

Аннотация: В статье представлены основные принципы организации инклюзивного интерьера для создания доступной среды не только для людей с ограниченными возможностями и пожилых людей, но и для всех категорий населения. Изучаются аспекты проектирования доступной среды для людей с ограниченными возможностями, а также обстоятельства,

определяющие и обосновывающие использование специального оборудования.

Ключевые слова: инклюзивный дизайн, интерьер, принципы, принципы организации.

Zhazira Baizhanova¹, Meruert Sarinzhapova²

^{1,2}L.N.Gumilyov Eurasian National University
Nur-Sultan, Kazakhstan

E-mail: ¹zhazira79@list.ru , ²sarinzhapova@list.ru

Teaching the principles of universal design

Abstract: The article presents the basic principles of organizing an inclusive interior to create an accessible environment not only for people with disabilities and the elderly, but also for all categories of the population. The aspects of designing an accessible environment for people with disabilities are studied, as well as the circumstances that determine and justify the use of special equipment.

Keywords: inclusive design, interior, principles, principles of organization.

References

1. E.M. Davydova, V.Yu. Radchenko, O.S. Radchenko. Principles of universal design as a basis for the formation of professional competencies of designers/E.M. Davydova, V.Yu. Radchenko, O.S. Radchenko // Diploma. 2016. No. 4 (58): in 3 hours. Part 1. P. 186-190.
2. E.K. Naberushkina. Prospects for creating an accessible environment / E.K. Naberushkina // Bulletin of SSTU, 2012. No. 1 (63). Issue 1. P. 205-208.
3. V.K. Stepanov, A.S. Starikov. Universal habitat. Basic principles / Vestnik MGSU. 2012. No. 9. P. 39-43.
4. Principles of inclusive design: accessibility benefits everyone [Electronic resource]-URL: <https://say-hi.me/partnerskij-material/6-principov-inklyuzivnogo-dizajna-dostupnost-prinosit-polzu-vsem.html>.
5. Universal design [Electronic resource]-URL: <https://www.hisour.com/ru/universal-design-28121/>.